

1.01
Prejeto 26. 4. 2002

UDK 336.71(497.4)"1918/1941"

Žarko Lazarevič*

Lastniška struktura slovenskih bank do druge svetovne vojne

IZVLEČEK

V razpravi obravnava avtor spreminjanje lastniške strukture slovenskih bank do druge svetovne vojne. Kot osnovne značilnosti so izpostavljena naslednja dejstva: močan delež kreditnih zadrug in branilnic med lastniki, pretežni del časa do druge svetovne vojne krepka zastopanost tujega kapitala v bankah in prevlada institucionalnih investitorjev v upravljanju bank na račun malih vlagateljev, razen v primerih, kjer so le ti ustanovili posebne družbe za zastopanje njihovih interesov.

Ključne besede: banke, lastništvo, lastniška struktura, tuj kapital

ABSTRACT

THE OWNERSHIP STRUCTURE OF THE SLOVENE BANKS BEFORE THE SECOND WORLD WAR

In the paper the author deals with the changing in the ownership structure of the Slovene banks before the Second World War. As its main characteristics the following facts are exposed: a strong share of credit cooperatives and saving banks among the owners, a strong presence of foreign capital in the banks and the prevalence of the institutionalised investors in the bank management at the expense of small investors, except in cases when the latter founded special companies to represent their interests.

Key words: banks, ownership, capital, foreign capital, ownership structure

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, e-mail: zarko.lazarevic@guest.arnes.si

Bančna lastniška struktura je nedvomno zanimiva in pomembna historična tema. Banke, ne samo da so najbolj "kapitalistične institucije" med vsemi, temveč so tudi izjemno pomembne ustanove v gospodarskem življenju v vseh sistemih in v vseh časih. Z opravljanjem finančnega posredništva, z zbiranjem prihrankov in usmerjanjem denarnih tokov, je v njihovem okrilju koncentrirana pomembna gospodarska moč. Prek bank je možno obvladovati celotne gospodarske sektorje in posamezne panoge, ne da bi bilo to navzven jasno in vsakodnevno povsem razvidno. Izhajajoč s tega stališča je še kako pomembno, kdo je pravzaprav obvladoval slovenske bančne delniške družbe. Kot osrednje vprašanje se nam postavlja lastniška struktura bančnih delniških družb. Poznavanje sestave lastnikov in njihove prepletenosti nam ponuja odgovore na mnoga vprašanja.

Glede na do sedaj znano dokumentacijo je možno vsaj v obrisih slediti lastniški strukturi slovenskih bank, na primeru Ljubljanske kreditne banke in Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo pa nekoliko bolj podrobno. Pri Zadrugi gospodarski banki so bile zadeve neprimerno bolj enostavne, banka je bila namreč vseskozi v absolutni lasti Zadrugne zveze iz Ljubljane. Lastniška struktura teh treh bank nazorno kaže vse tipe lastnikov oziroma lastništva v slovenskem bančništvu. Do izraza pridejo institucionalni vidiki lastništva, gre namreč za prevlado institucionalnih investitorjev nad posamezniki, to je fizičnimi osebami. Med institucionalnimi investitorji prevladujejo velike kreditne zadruge in regulativne hranilnice. V slovenskem bančništvu najdemo tudi razmerja med javnimi in zasebnimi sredstvi. Glede izvora investitorjev pa se nam jasno izrisujejo relacije med domačimi in tujimi investitorji z različnimi prehodnimi stopnjami, od povsem domačih, prek mešanih, do povsem tujih.

In ko smo ravno pri omenjanju tujih investitorjev je treba opozoriti na nekaj posebnosti v odnosu oziroma v definiranju tujosti v slovenskem okolju, ki ni značilna samo za gospodarsko področje. Vse do samostojne slovenske države so bili nosilci tujega kapitala opredeljeni z dvema vidikoma tujosti. Najprej in prvenstveno kot Neslovenci, šele potem kot nedržavljeni Habsburške monarhije oziroma Jugoslavije. Z državnimi prelomi se je pri Slovencih zaradi umikanja v manjša narodno-gospodarska območja (Jugoslavija in samostojna slovenska država) širila kategorija tujstva na osnovi državnega izvora. Morebitni vstop v Evropsko zvezo pa bo sprožil nasprotne procese. Usihati bo začelo enačenje tujstva in neslovenstva, kar se je skoraj pokrilo v samostojni slovenski državi. Ponovno bo v ospredje stopila definicija tujstva kot neslovenstva.

Osnovne značilnosti do druge svetovne vojne

Slovensko kreditno združništvo kot sestavni del slovenske politične, predvsem pa gospodarske emancipacije, se je do začetka dvajsetega stoletja razvilo v pomemben gospodarski dejavnik, akumulirana so bila znatna sredstva. Kakor je bila združna forma koristna, ker je predstavljala obvoznico pri premoščanju političnih nasprotovanj, pa je na drugi strani predstavljala tudi bistveno oviro pri poslovanju. Zdržno poslovanje je bilo utesnjeno v precej skromno omejene okvire.¹ Med

¹ Žarko Lazarevič: Celje - prvotno središče slovenskega združništva. V: Celjski zbornik 1994, str. 109-131; Žarko Lazarevič: Zdržništvo v Sloveniji v času kapitalizma : sistemi in organizacije. V: Arhivi, 1994, št. 1-2, str. 12-18.

slovenskimi političnimi veljaki se je jasno izoblikovalo mnenje, da Slovenci za dopolnitev mreže kreditnih zadrug in sistema hranilnic nujno potrebujejo še bančne delniške družbe, ki naj opravljajo tiste posle, ki niso sodili v delokrog kreditnih zadrug in hranilnic. Na tej točki pa so želje in hotenja presejali stvarnost, ki je govorila povsem drugače. Potrebne kapitala v krogu enako mislečih ni bilo, drugih pa niso bili pripravljene sprejeti. Začeli so se ozirati in iskati trdno oporo za nameravano podjetje. Našli so jo med Čehi, pri eni njihovih največjih bank. Tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar, ki je bil spodbujevalec čeških vlaganj in nosilec češkega kapitala v Sloveniji, je prek svojih zvez dosegel, da je ustanovitev banke podprla praška Živnostenska banka.²

Tako je nastala Ljubljanska kreditna banka, ki so jo pojmovali za prvo slovensko bančno delniško družbo. Ironija je, da so tej banki brezpogojno lepili pridevnik slovenski, pa čeprav je bilo v njej malo slovenskega kapitala, le ena tretjina. Tako je z malenkostnimi spremembami ostalo dolgo vrsto let. Čehi so v Ljubljano poslali svojo ekipo, ki je banko vodila kar nekaj desetletij. Hkrati so Čehi skrbno pazili, da banka ne bi izgubila slovenskega pridevnika, banka je že na zunaj, a tudi po vsebini kazala svoj slovenski značaj. Priseljeni uradniki so sčasoma pričeli govoriti v slovenščini, dejavno so se vključevali v slovensko javno življenje, bili so lojalni do novega okolja in do banke, v kateri so bili zaposleni. Vloga Ljubljanske kreditne banke je bila velika, saj je bila to prva banka, ki je razširila poslovanje po vsem slovenskem etničnem prostoru, s podružnicami v Bosni in Dalmaciji pa je omogočala tudi prodor slovenskega gospodarstva v ta prostor. Z neposredno zaslombo na Živnostensko banko je bila Ljubljanska kreditna banka vpeta tudi v mednarodne tokove.

Z Ljubljansko kreditno banko se je jasno pokazalo, da se je oblikovala dvojna vrsta tujosti oziroma bolj rečeno neslovenskosti. Slovencem koristni tuji kapital in Slovencem "nekoristni" tuji kapital. Denarni zavod nemško opredeljenih sodeželanov ni mogel veljati za slovenskega, pa čeprav je posloval izključno na tem prostoru in izključno z domačimi sredstvi. Nasprotno pa je banka (Ljubljanska kreditna) ali zavarovalnica (Slavija) z absolutno češko prevlado lahko veljala za slovensko ustanovo in s takim statusom tudi uživala vso podporo slovenskih političnih veljakov, ker je zadostila političnim kriterijem. Njeni interesi so se prekrivali z interesi slovenskega narodnega gibanja, to je z interesi slovenskih političnih in gospodarskih elit, saj je omogočala krepitev njihove ekonomske podlage.

Ustanovitev Ljubljanske kreditne banke je oznanila tudi pomemben premik v slovenskem gospodarstvu, to je vstop kreditnega združništva na področje bančnih delniških družb, kar je sicer postalo bolj izrazito v jugoslovanski dobi. Kot pomembno dejstvo se je pokazalo že nekaj let pozneje, 1905, ko je bila ustanovljena tržaška Jadranska banka, druga bančna delniška družba, ki so ji pripisovali slovenski značaj. Pri ustanovitvi je sodelovala tudi Ljubljanska kreditna banka. Med množico individualnih delničarjev ni bilo mogoče prezreti močne zastopanosti raznovrstnih kreditnih zadrug in drugih ustanov, predvsem iz hrvaških, natančneje dalmatinskih predelov.³ Dvema zasebnima bankama je sledila banka v javni lasti. Dežela Kranjska je ob koncu prvega desetletja dvajsetega stoletja ustanovila Kranjsko deželno banko. Le tej pa je kot zasebna delniška družba sledila sredi prve sve-

² Ivan Hribar: Kako je osnovana Ljubljanska kreditna banka. V: Bankarstvo, 1926, št. 7, str. 301-302.

³ Milan Pahor: Jadranska banka v Trstu. Trst 1996.

tovne vojne ustanovljena Ilirska banka, ki je delovala le nekaj let in se po številnih reorganizacijah utopila v drugih bankah.

Z omembo Ilirske banke smo prispeli že do razpada Avstro-Ogrske. S koncem Habsburške monarhije in vključitvijo Slovencev v jugoslovansko državo so nastopile nove razmere. Nastopil je čas deavstrifikacije oziroma slovenizacije in to na vseh področjih družbenega življenja, tako tudi na bančnem. Slovenci so kot konstitutivni del monarhije srbskih Karađorđevićev pridobili politično in oblastno moč. Z nekoliko zakonske prisile so lahko razmere obrnili v svoj prid, kar je imelo za posledico okrepitev slovenske politične in gospodarske samozavesti. Začeli so se procesi t.i. "nacionalizacij", ko so tuja podjetja spreminjali v slovenska/jugoslovanska, v katerih so imeli slovenski delničarji vsaj minimalno večino.⁴ Tako je nastopila doba, ki je prinesla znatne spremembe v slovenski bančni prostor, število bank se je pomnožilo, zelo se je spremenila prevladujoča lastniška struktura. Najprej velja omeniti, da se je izoblikovala dvopolna bančna struktura, na eni strani tri velike vseslovenske banke, in preostale, ki so bile bolj ali manj regionalno omejene. Nadalje se je izjemno povečala prisotnost kreditnih zadrug in hranilnic, bodisi posamič ali prek njihovih zvez, v sistemu bančnih delniških družb. V Sloveniji dvajsetih let je delovalo trinajst bančnih delniških družb, kar pri petih so bile z večjim ali manjšim lastniškim deležem udeležene zadruge in hranilnice. Še več dve banki (Zadružna in Zadružna gospodarska banka) sta bili v absolutnem združnem lastništvu s prek 90% delnic. Pri eni (Hipotekarna banka jugoslovanskih hranilnic) so si zadruge in hranilnice delile lastništvo. Pri Ljubljanski kreditni banki in Kreditnem zavodu za trgovino in industrijo pa so bili solastniški deleži sorazmerno veliki, med petino in četrtno. Zadruge in hranilnice so bile torej solastnice treh največjih in najpomembnejših bank, ki so skupaj izkazovale okrog 80% združenih bilančnih vsot slovenskih bank.⁵

Druga pomembna značilnost obdobja med vojnama je vsaj v dvajsetih letih sorazmerno velika zastopanost tujega kapitala v slovenskem bančnem prostoru. Če na splošno velja, da je bil delež tujega kapitala v slovenski industriji približno tretjina, pa je bil delež tujcev v bančništvu pretežni del dvajsetih let vsaj četrtnski. V posameznih obdobjih je bil tudi znatno višji, kar ni dolgo trajalo. Merjeno z deležem v skupni bilančni vsoti so slovenske banke z večjo ali manjšo udeležbo tujcev imele sredi dvajsetih let kar dvotretjinski delež. Ob upoštevanju izpostav zagrebških bank je bil ta delež še nekoliko višji. Poudariti pa je treba, da je v drugi polovici dvajsetih let in nato v tridesetih letih prišlo do znatnega upadanja tega deleža zaradi sprememb v lastniški strukturi v smeri slovenizacije. V tridesetih letih z malenkostnimi izjemami ne moremo več govoriti o tujih investitorjih v slovenskih bankah. Banke so, razen podružnic jugoslovanskih bank, tudi po lastniški strukturi postale povsem slovenske. To pot spreminjanja lastniške strukture od mešane do povsem slovenske si bomo ogledali na primeru dveh bank, to je Ljubljanske kreditne banke in Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo. Ti banki sta zaradi svoje velikosti še največ prispevali k spreminjanju razmerij med domačim in tujim kapitalom v slovenskem bančnem prostoru, saj sta skupaj z Zadružno gospodarsko

⁴ Žarko Lazarević: Obrat proti jugu : ukrepanje ob vstopanju v jugoslovanski gospodarski prostor). V: Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju (1918-1945-1991). Ljubljana 1996, str. 95-106.

⁵ Žarko Lazarević, Jože Prinčič: Zgodovina slovenskega bančništva. Ljubljana 2000, str. 59-70.

banko povsem obvladovali slovenski gospodarski prostor.

Vzorni primer Ljubljanske kreditne banke

Ljubljanska kreditna banka je v jugoslovansko dobo stopila s prevladujoče češkimi lastništvom. Spremenjene politične razmere in rast obsega poslov so terjale večanje delniške glavnice. V tem procesu so se Čehi iz emisije v emisijo novih delnic spreminjali v manjšinskega delničarja. Nekaj po volji drugih, nekaj po lastni krivdi oziroma izgubi motivacije. Sejni zapisniki upravnega sveta to jasno kažejo. Na tej osnovi lahko izluščimo lastniško strukturo v prvi polovici dvajsetih let. Tri četrtine delnic je bilo v lasti slovenskih pravnih oseb ali posameznikov. Preostala četrtina banke je bila v tuji lasti, pri čemer je desetino delnic posedovala praška Živnostenska banka, 15% je imela ugledna dunajska banka Wiener Bank Verein. Petinski lastniki Ljubljanske kreditne banke so bile hranilnice in kreditne zadruge (Hipotekarna banka jugoslovanskih hranilnic 10%, Mestna hranilnica ljubljanska 5% in Kmetška posojilnica ljubljanske okolice 5%). Največji delež so sicer imeli v lasti posamezniki, ki pa niso bili enotno organizirani, saj je t.i. Konzorcij delničarjev Ljubljanske kreditne banke povezoval le lastnike četrtine delnic.

Ljubljanska kreditna banka je bila na pravi preizkušnji, ko jo je skušala prevzeti zagrebška Slavenska banka. Ob tem velja opozoriti, da če je po prvi svetovni vojni prenehal pritisk nemških zavodov, pa je jugoslovanska doba prinesla hudo konkurenco zagrebških bank, ki so bile neprimerno močnejše od slovenskih. Ko je bila Slavenska banka na vrhuncu moči, si je želela priključiti še Ljubljansko kreditno banko, v ta namen je že odkupila petino njenih delnic. Kdo so bili prodajalci delnic, je težko določiti, po vsej verjetnosti pa jih je iskati med institucionalnimi delničarji, Wiener Bank Verein je prav gotovo prodala delnice. Slavenska banka je kmalu zatem zašla v težave in ni mogla prevzema izpeljati do konca, Ljubljanski kreditni banki je začela ponujati/vsiljevati združitev z izmenjavo delnic. V Ljubljani so tovrstne ideje ostro zavračali. Hudih pritiskov so se na srečo uspeli ubraniti, kajti nedolgo zatem se je pokazalo, da je zagrebški cesar gol. Slavenska banka je šla neslavno v stečaj. Takrat je bilo v Ljubljani občutiti pravo olajšanje. Skrbela jih le še usoda njihovih delnic. Ni bilo namreč nepomembno, kdo bo uveljavljal glasovalne pravice. A tudi to se je uredilo, saj je Konzorciju delničarjev uspelo kupiti te delnice na dražbenem izklicu v Zagrebu.

Zanimivo je, da se med delničarji Ljubljanske kreditne banke v drugi polovici dvajsetih let pojavlja tudi Kreditni zavod za trgovino in industrijo. Kako je do tega prišlo, ni prav nič jasno, pa tudi drugih vesti, ki bi bolj natančno to opredeljevale, ni. Mogoče se je pripravljala združitev teh dveh bank, kar lahko sklepamo iz nekega razgovora na upravnem svetu, ki je bil izrazito nedoločen. Ali je šlo samo za govornice ali pa je bila v ozadju resna namera, ni jasno. V primeru združitve bi nastala za slovenski prostor ogromna banka, ki bi skupaj obvladovala do dve tretjini skupne bilančne vsote slovenskih bank. Taka banka bi bila velika tudi v jugoslovanskih dimenzijah, saj je samo Ljubljanska kreditna banka bila na četrtem mestu med jugoslovanskimi bankami. Končalo se je tako, da je tudi te delnice odkupil Konzorcij delničarjev, ki pa jih je kasneje odstopil Kmetški posojilnici, zelo veliki in pomembni kreditni zadrugi, da je še povečala svoj delež v Ljubljanski

kreditni banki.⁶

Lastniška struktura ni bila neka statična kategorija, temveč se je spreminjala. Tako je bilo tudi v primeru Ljubljanske kreditne banke, saj so v tridesetih letih nastopile velike spremembe, ki so povsem spremenile dotedanjo lastniško sestavo. V drugi polovici tridesetih let je Ljubljanska kreditna banka šla v sanacijski postopek, v katerem je morala izgubo pokrivati z znižanjem delniškega kapitala.⁷ Dvig delniškega kapitala so nato opravili z izdajo prednostnih delnic, ki so predstavljale kar tretjino osnovnega kapitala. Seveda pa te delnice kljub svojemu imenu razen dividend niso prinašale nobenih upravljavskih pravic. Tako dogajanje ni moglo miniti brez posledic na obnašanje dotedanjih lastnikov. V kriznih letih so se mnogi umaknili, tako pri banki ni bila več soudeležena Živnostenska banka, prav tako so upadli ali izginili deleži drugih institucionalnih investitorjev. Od tujih delničarjev se je poleg posameznikov iz Češke, nekdanjih uslužbencev Ljubljanske kreditne banke ali njihovih potomcev, pojavljala z malenkostnim deležem le še praška zavarovalnica Slavija. V tem času se je zelo okrepilo razpršeno lastništvo, delnice so bile v majhnih deležih razporejene med množico posameznikov iz Slovenije, a tudi iz drugih jugoslovanskih predelov. Med delničarji je nastopalo tudi nekaj podjetij, npr. Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode, in hranilnic - mestni hranilnici iz Novega Mesta in Maribora. S skoraj 3% se je med lastnike banke uvrščal tudi Pokojninski sklad Ljubljanske kreditne banke.

S stališča banke je bilo izjemno pomembno, da se je v lastniški strukturi vendarle ohranjala stabilnost, da se je banka po upravljavski plati izognila ostrim prelomom in spremembam načina vodenja in komuniciranja z zaposlenimi in okoljem. Zagotovilo tega je bilo vztrajno povečevanje deleža najpomembnejšega investitorja, to je Konzorcija delničarjev Ljubljanske kreditne banke, ki je v letu 1937 imel v lasti skoraj 43% navadnih delnic. Pridruževala se je še Kmetška posojilnica ljubljanske okolice, ki je v tridesetih letih svojo udeležbo sicer znižala, vendar je še vedno uveljavljala malo manj kot 10% glasovalnih pravic. To je bilo dovolj, da sta banko sporazumno in suvereno obvladovala Konzorcij delničarjev, ki je združeval prvotne individualne delničarje banke iz pionirskih časov Ljubljanske kreditne banke, in Kmetška posojilnica.⁸

Nacionalizaciji in denacionalizacija Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo

Neposredna tekunica Ljubljanske kreditne banke je bila banka Kreditni zavod za trgovino in industrijo, ki je kot samostojna banka nastala s "slovenizacijo" ljubljanske podružnice velike in ugledne dunajske banke Österreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe. V postopku "nacionalizacije" se je spremenila lastniška struktura, večinski kapitalski delež in večino mest v upravnem odboru so zasedali slovenski gospodarstveniki. Med velikimi institucionalnimi delničarji je prevladovala Jadranska banka, ki je imela v lasti 30% delnic in je bila pobudnik ter izvajalec "nacionalizacije" Kreditnega zavoda. Drugače pa je v tej banki prevla-

⁶ Arhiv Republike Slovenije (AS), 1268, Narodna banka, fasc. 190, sejni zapisniki upravnega sveta Ljubljanske kreditne banke.

⁷ Žarko Lazarević: Slovensko bančništvo med obema vojnoma. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2001, št. 1, str. 46.

⁸ AS, 1268, fasc. 155.

dovalo razpršeno lastništvo, saj je bilo kar 40% delnic razdeljeno med male investitorje, od katerih nobeden ni premogel večjega paketa delnic, da bi se po vplivu lahko kosal z Jadransko banko ali dunajsko Creditanstalt. Med temi delničarji sta imeli še največ delnic dve kreditni zadrugi, ki sta se v svojem poslovanju zelo približali bančni praksi. To sta bili Kmetiska posojilnica ljubljanske okolice, ki smo jo že srečali pri Ljubljanski kreditni banki, in Ljudska posojilnica iz Ljubljane, ki je imela delež v Zadrugni gospodarski banki, kasneje pa je vodila tudi sanacijo Prometne banke iz Ljubljane. Tujemu solastniku je preostal še 30% delež.

Kljub "nacionalizaciji"/slovenizaciji je Kreditni zavod ponovno prešel v krepko večinsko lastništvo dunajske centrale. Kreditni zavod je pravzaprav tipičen primer, kako je bila "nacionalizacija" očitno kratke sape, saj ni dolgo časa dejansko učinkovala in zagotavljala slovensko prevlado. Prišlo je do konflikta podjetniških in "nacionalnih" interesov. K temu je pripomogel tudi nesrečni splet okoliščin. V letu 1923 je namreč Jadranska banka zašla v hude likvidnostne težave. Da bi zadovoljila upnike, je začela odprodajati svoje udeležbe. Tako se je Jadranska banka zatekla tudi k dunajski Creditanstalt in ji ponudila v odkup delnice Kreditnega zavoda in večinska paketa delnic v Pivovarni Union in ljubljanski Stavbni družbi. Dunajski bankirji so si vzeli nekaj časa za premislek in končno sprejeli ponudbo ter Jadransko banko izplačali. Delnice ljubljanskega Kreditnega zavoda so zadržali v svojem portfelju, medtem ko so prevlado v Pivovarni Union in Stavbni družbi prepustili ljubljanskim bančnikom. Jadranski banki so sledili še drugi delničarji in Creditanstalt je bila kmalu lastnica skorajda 90% Kreditnega zavoda.

Proces "denacionalizacije"/deslovenizacije Kreditnega zavoda v dvajsetih letih je namreč skupaj s podobnimi procesi v drugih industrijskih podjetjih vzbujal v slovenski javnosti mešane občutke. Butil je duhove, postal je točka opredeljevanj, sprožal je obilje negativnih čustev. Bil je le najbolj značilen primer konflikta podjetniških interesov in "obče narodnih", kjer se je tehtnica nagnila v prid zasebnih koristi. Problem je bil tudi v tem, da je o Kreditnem zavodu šel glas, da je kljub slovenskemu ogrinjalu v bistvu "nemška" ustanova. V dvajsetih letih je ta sloves utrjevalo skorajda popolno lastništvo dunajske Creditanstalt. V tridesetih letih, ko je banka postala slovenska, pa petinsko solastništvo Avgusta Westna in Josipa Luckmanna,⁹ ki sta bila po izvoru Nemca, a z jugoslovanskim državljanstvom. Vtis "nemškosti" se je vedno znova utrjeval, ker je znaten del uradništva, ki je bilo tam zaposleno še iz avstrijske dobe, težko sprejemal nove razmere. Še vedno so govorili nemško in se niso trudili vključiti se v slovensko okolje. Očitek o nemškem značaju te banke pa je bil krivičen, kajti banko so vendarle operativno vodili Slovenci in med zaposlenimi so prevladovali Slovenci. Banka je imela tudi uravnoteženo kreditno politiko na osnovi ekonomskih kriterijev in ne političnih/nacionalnih, kar so ji pogosto očitali. Prav tako ni dobička - bila pa je najbolj dobičkonosna slovenska banka glede na kapital - nikoli odvajala v tujino. Nasprotno, prek evropske mreže Creditanstalt je slovenskemu gospodarstvu lahko ponujala obilje sredstev, kar ji je dajalo znatno prednost pred drugimi bankami.¹⁰

⁹ Avgust Tosti: Denarni zavodi v Sloveniji po prvi svetovni vojni. V: Bančni vestnik, Ljubljana 1990, str. 36.

¹⁰ Žarko Lazarevič: Kreditni zavod za trgovino in industrijo v Ljubljani do druge svetovne vojne. V: Melikov zbornik. Ljubljana 2001, str. 1007-1016.

Primer Kreditnega zavoda je postal precendenčni vzorec, ki je v javnosti sprožal obžalovanje, da komaj pridobljena gospodarska moč in nadzor Slovincem polzita iz rok. Kot primer skrajnega "narodno-obrambnega" stališča si oglejmo enega od uvodnikov iz slovenskega časopisja, ki je na to temo sporočal: *"Jadranska banka je sicer pri izpodrivanju Nemcev iz podjetij zasledovala svoje finančne interese, vendar je vršila z nacijonalizacijami važno narodno nalogo. Ni nam treba poudarjati, kake važnosti so industrijska in finančna podjetja za narodni razvoj... Po prevratu smo mislili, da je konec hlapčevanja, da bomo neomejeno gospodovali in razvijali svoje spretnosti v podjetjih na naših tleh, kakor se spodobi svobodnemu narodu... Toda prvotnemu razvoju je sledila reakcija. Prišla je preko istega zavoda, ki je poprej prednjačil v sistematičnem delu za nacijonaliziranje industrije... Jadrska banka mora svojo nesrečno politiko denacijonalizacije ustaviti in najti se morajo načini in sredstva, da se poskusi vsaj delna reparacija tega kar se je zgodilo. Mi kličemo vse naše gospodarske kroge na rešilno akcijo. Ne dajte, da se zopet pričnejo vračati časi, ko bo Nemec gospod, Slovenec pa njegov nameščeneec, preprečite, da postanemo le figura, katero nemški igralec premiče po ogromni šahovnici gospodarsko-politične ekspanzivnosti."*¹¹

Bolj mila ocena, ne samo tega konkretnega primera, temveč vsega "denacijonalizacijskega" dogajanja, se pravi konflikta med podjetniškim in "nacionalnim" interesom, pa je prišla izpod peresa uglednega Rudolfa Marna: *"Lepe industrije in tudi banke bi prišle lahko v naše roke, toda gmotni interes posameznikov, pa tudi naših bank, je prevladal nacionalnega: prodajali so zopet veliko dražje nazaj, tuzemski upravni svetniki pa so samo kimali in niso vztrajali na nadaljnji nacionalizaciji"*.¹² Ocena je bila resda bolj milo izrečena, z odmikanjem časa se je brusil čustveni naboj, vsebinska poanta pa je ostala identična.

Prehod banke v roke dunajskih bančnikov je bil kljub nenaklonjenemu slovenskemu javnemu mnenju povsem neoviran. Slovenska oblast je bila v tem času že ob vse pristojnosti na tem področju. Centralne beograjske oblasti, ki so na deklarativni in praktični ravni z naklonjenostjo sprejemale tuje naložbe, pa tega sploh niso zaznale, kot še marsičesa drugega ne iz Slovenije ali preostalih "odročnih" krajev.

A v primeru Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo le ni bilo vse izgubljenost, povsem nepričakovano se je ponudila priložnost nadoknaditi "zamujeno". Velika gospodarska kriza je zelo prizadela Creditanstalt, v postopku sanacije so sklenili odprodati določen del svojih podjetij, med drugim tudi Kreditni zavod. Ravnatelj Kreditnega zavoda Avgust Tosti si je na Dunaju zagotovil nekajdnevno opsijsko pravico do nakupa. Pogoji, ki jih je postavila Creditanstalt, so bili neugodni, kot da ne bi bili prisiljeni v prodajo. Hkrati je Creditanstalt nenehno izpostavljala interes banke Wiener Bank Verein, da bi prevzela ljubljansko banko. Tipično igranje na več kart. Na drugi strani pa je tudi Tosti nastopal brez mandata. Ljudi in kapitala, ki bi stali za njim, še ni bilo.

Ker je bil Kreditni zavod v slovenskem prostoru velika in ugledna banka, ki je imela velik vpliv v slovenskem gospodarstvu, je stekla politična akcija, da bi ponovno pridobili slovensko prevlado v tej banki. Na ranjeni "slovenski ponos" so

¹¹ Slovenski narod, 14. 12. 1923.

¹² Rudolf Marn: Nacionalizacija in sekvestracija tujih podjetij. Spominski zbornik Slovenije : ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 369.

se namenili nalepiti blagodejni obliž. Posel je bil nato dokončno speljan v juliju leta 1931. Nakup so spremljale velike težave v zbiranju denarja, kar je bila posledica različnih vzrokov. Delniška glavnica Kreditnega zavoda resda ni bila zelo visoka, vendar je bilo treba vsako delnico krepko preplačati, dvojno vsoto nominalne vrednosti delnic. Prevzeti je bilo potrebno tudi del delnic ljubljanske Pivovarne Union. Kupci Kreditnega zavoda pa niso plačali samo kupnine, temveč so morali nadomestiti tudi posojila, ki jih je Kreditni zavod najel v tujini s posredovanjem matične dunajske banke.

Vsekakor je bil to velik zalogaj v času izjemno pereče nelikvidnosti in splošnega pomanjkanja prostih sredstev v slovenskem prostoru. Vse to dogajanje je sovpadalo z zelo ostro finančno krizo v državi, ki je bila ena od etap velike gospodarske krize v predvojni Jugoslaviji.¹³ Te silno neugodne zunanje razmere so opazili in znali ustrezno vrednotiti že sodobniki, o čemer pričajo zapisi in utrinki v slovenskem časopisju ob prevzemanju kreditnega zavoda, ki jih preveva odkrito zadovoljstvo.¹⁴ Strokovna javnost pa je ta dosežek znala ceniti še bolj in se je zavedala, da je bilo zgodnje poletje leta 1931 še najbolj primeren trenutek za prevzem Kreditnega zavoda, saj so poznejši dogodki - odprava konvertibilnosti dinarja, še večja zaostritev finančne krize zaradi paničnega dvigovanja vlog in s tem odtoka denarja iz denarnih zavodov - potrjevali ugotovitev, da bi bilo še težje zbrati potrebna sredstva za nameravani prevzem Kreditnega zavoda.¹⁵

Kreditni zavod za trgovino in industrijo je tako postal povsem slovenska banka, ne samo pravno formalno temveč tudi lastniško. Malo manj kot polovico delnic so imele v lasti hranilnice (Hranilnica dravske banovine - 22%, Mestna hranilnica ljubljanska - 20%) in zadružna zveza (Zveza slovenskih zadrug), preostanek delnic pa je bil porazdeljen med individualne delničarje. Banko so prek posebnega podjetja, poimenovanega Gospodarska družba, na katerega so prenesli zastopanje svojih pravic, dejansko obvladovali individualni delničarji. To navsezadnje ni bilo presenetljivo, saj so bili med njimi najvidnejši predstavniki slovenskega gospodarskega in političnega življenja,¹⁶ ki so znali dobro poskrbeti za svoje interese. Spremembam v lastniški strukturi so nato samoumevno sledile še menjave v upravni strukturi, ko je bila tudi dejansko dosežena slovenska prevlada.¹⁷

Žarko Lazarević

THE OWNERSHIP STRUCTURE OF THE SLOVENE BANKS BEFORE THE SECOND WORLD WAR

S u m m a r y

¹³ Podrobneje glej Žarko Lazarević: *Prebivalstvo, družba, gospodarstvo pri Slovencih v tridesetih letih*. V: *Slovenska trideseta leta*. Ljubljana 1997, str. 33-42.

¹⁴ *Slovenec*, 9. 6. 1931, 5. 7. 1931; *Jutro*, 8. 6. 1931, 5. 7. 1931.

¹⁵ *Naša narodna privreda u 1932 god. u svetlosti bilansa naših vodećih akcionarskih društava. Narodno blagostanje*, Beograd 1932, str. 89.

¹⁶ Po dosegljivih podatkih so med drugimi bili delničarji Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo tudi Dinko Puc, Adolf Ribnikar, Otmar Pirkmajer, Andrej Šarabon, Fran Windischer, Pavel Pestotnik, Avgust Tosti, Drago Marušič, Avgust Westen, Josip Luckmann, Avgust Praprotnik in člani investicijske skupine Konzorcij Jutro.

¹⁷ Avgust Tosti: *Denarni zavodi v Sloveniji po prvi svetovni vojni*. V: *Bančni vestnik*, 1990, str. 17-43.

On the basis of the existing documentation it is possible, at least roughly, to trace the ownership structure of the Slovene banks, and, in a greater detail, that of the Ljubljana Credit Bank (Ljubljanska kreditna banka) and the Credit Institute for Trade and Industry (Kreditni zavod za trgovino in industrijo). The ownership structure of the Slovene banks clearly indicates all types of owners. The institutionalised ownership stands out, with the institutionalised investors prevailing over individuals, i.e. physical persons. Among the institutionalised investors, big credit cooperatives and saving banks prevailed. In the Slovene banking one also finds the relations between the public and private assets. With regards to the origin of the investors one sees a clear relation between the domestic and foreign investors in different transitions: from purely domestic and mixed to purely foreign.

In Slovenia, the presence of credit cooperatives and saving banks in the banking joint-stock companies was strong, either individually or through their connections. In 1920s, thirteen banking joint-stock companies operated in Slovenia. In five of these, the cooperatives and saving banks had their share, smaller or larger. Even more so, two banks (Cooperative Bank and the Cooperative Commercial Bank) possessed an absolute cooperative ownership with over 90 percent of shares. The ownership of one bank (Mortgage Bank of the Yugoslav Saving Banks) was shared by cooperatives and saving banks. In the Credit Bank of Ljubljana (Ljubljanska kreditna banka) and the Credit Institution for Trade and Industry (Kreditni zavod za trgovino in industrijo) the shares of joint ownership were relatively large, between one fifth and one quarter. The cooperatives and saving banks were therefore joint owners of the three of the greatest and most important banks, which together featured about 80 percent of the total assets of the Slovene banks.

Another important feature in the development of banking, at least in the 1920s, was a relatively large presence of foreign capital in Slovene banking. If it is generally true that the share of the foreign capital in the Slovene industry amounted to approximately one third, the foreign share in banking for the most part of the decade amounted to at least one quarter. In certain periods it was even considerably higher, however this did not last long. With regards to their share in the total assets, the Slovene banks had a two-third share, with a smaller or greater participation of foreigners. This share was even greater if we count the bank's Zagreb branches. It has to be emphasised that in the second half of the 1920s, and then again in the 1930s, this share dropped considerably due to the changes in the ownership structure which became more Slovene. The banks, with the exception of the Yugoslav branches, became entirely Slovene. Their owners were either institutionalised investors or individual shareholders, who merged their shares and then, through special companies, managed the banks in connection with the institutionalised investors.